

TÜRK TURİZM SEKTÖRÜNÜN İTHALATA BAĞIMLILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ AN EMPIRICAL ANALYSIS ON THE DEPENDENCY OF IMPORTS TO TURKISH TOURISM SECTOR

Selen IŞIK MADEN*
Merve ERTÜRK**

Öz

Ekonomi içerisinde yer alan her sektör üretimde bulunabilmek için hem yurtiçi girdilerden hem de ithal girdilerden talep etmektedir. Bu çalışmada da girdi-çıkıtı analizi ile Türk turizm sektörünün üretimde ithalata bağımlılık derecesinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2002 yılı için 2008 yılında ve 2012 yılı için 2016 yılında TÜİK tarafından yayınlanan Girdi Çıkıtı Akım Tabloları kullanılarak girdi-çıkıtı analiz yönteminden yararlanılmıştır. Tablolarda sektörel toplulaştırma yoluna gidilmiş ve birbirleriyle ilişkilerini gösteren dokuz sektörlü yeni bir girdi-çıkıtı tabloları oluşturulmuştur. 2002 ve 2012 yılları girdi-çıkıtı tablolarından elde edilen sonuçlara göre turizm sektörünün üretim aşamasında yurtdışından sağladığı ara girdilerde artış olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Sektörü, Girdi-Çıkıtı Analizi, Girdi-Çıkıtı Tabloları, İthalata Bağımlılık.

Abstract

Every sector in the economy needs both domestic and imported inputs to be able to be found in production. Measuring the import dependency of the Turkish tourism has been aimed by means of input-output analysis in production with this study. During this study had been benefited from input-output analysis by using 2002 and 2012 Input-Output Current Tables published in 2008 and 2016 by Turkey Statistical Institute (TURKSTAT). In these tables, sectoral consolidation has been selected and nine-sectored new input-output tables have been created that shows relations between each other. According to the results obtained from the input-output tables of 2002 and 2012, it was determined that the tourism sector increased the intermediate inputs provided from abroad by the production stage.

Keywords: Tourism, Tourism Sector, Input-Output Analysis, Input-Output Tables, Dependence on Imports.

1. Giriş

Turizm, yeterli boş zaman ve tasarrufu değerlendirme amacıyla başlayan ve sonucunda yatırım, istihdam, üretim ve tüketim gibi sosyo-ekonomik yönleri bulunan bir faaliyettir (Kozak vd., 2013).

Dünyada en hızlı gelişen ve ilgi gören turizm sektörü 20. yüzyıl sonrasında kalkınma ve gelişme adına en önemli sektörler arasına girmiştir. Türkiye’de ise 1980’de çıkarılan “Turizm Teşvik Kanunu” ile gelişmeye başlamıştır. Bu süreç sonrasında turizm potansiyeli belirlenmiş ve gerekli çalışmalara verilen önem arttırılmıştır (Soyu vd., 2017, 442).

Turizmin ülke ekonomileri için önemi ve ekonomi içindeki yeri de her geçen artmaktadır. Ülkeler özellikle kalkınmak için gerekli olan döviz elde etmek, istihdam olanaklarını genişletmek, ülke milli gelirini arttırmak amacıyla turizm sektöründen pay almaya çalışmaktadır. Bunun yanında, istihdama ve ödemeler dengesine olumlu katkıları, milli gelire önemli bir kaynak oluşturması, katma değerinin yüksek olması, bölgelerarasındaki sosyal ve ekonomik dengesizlikleri gidermesi gibi katkıları dolayısıyla hızla gelişimini sürdürmektedir (Kılıç,2000,26). Tüm bu etkiler yanında turizm sektörü diğer sektörleri de etkilemekte ve uyarmaktadır. Turizm sektöründe meydana gelen nihai talep artışları ile diğer sektörler tarafından yapılacak olan üretim artışları da endüstriler arası bağımlılık hesaplamaları ile ölçülebilmektedir.

*Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, selenmaden@sdu.edu.tr

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, merverturk.mrv@gmail.com

Endüstrilerarası bağıllığın derecesi sektörlerin ithalata olan bağıllıklarının derecesini de göstermektedir. Bir ülke ekonomisinin ithalata bağımlı olmasının nedeni, sektörler arasındaki bağlaşma yapısının yani ileri ve geri bağlantı etkilerinin düşük olmasıdır (İlhan, 2008, 59). Endüstrilerden birinin bir birimlik çıktı üretebilmesi için gerekli olan ara girdi yurtiçi endüstrilerden temin edilemiyorsa, gerekli girdi yurtdışındaki ilgili endüstrilerden sağlanacaktır (Çivi ve Çakır, 2000, 1). Girdi- çıktı analizi, herhangi bir sektörde meydana gelen bir birimlik nihai talep sonucu ihtiyaç duyulan doğrudan ve dolaylı ithal girdi miktarlarının hesaplanmasını da sağlamaktadır (Yükseler ve Türkan, 2006, 31).

Çalışmada amaç, turizm sektörünün 2002 ve 2012 yılları girdi çıktı tablolarını kullanarak endüstriler arası ara girdi alışverişlerinde doğrudan ve dolaylı olarak meydana gelen ithalata bağımlılığın belirlenmesi ve zaman içindeki değişikliğin incelenmesidir. Girdi-çıkıtı tabloları kesit veri analizi sunduğu için elde edilen sonuçlar sadece incelenen yıllar için değerlendirilmekte, sektörün günümüzdeki durumu hakkında yorumlama yapılamamaktadır. İthalata bağımlılık durumunu etkileyen nihai talep kesimi otonom kalemlerden oluştuğu için analizin dışında yer almaktadır.

Çalışmada da turizm sektörü üretiminin ithalata bağımlılığını ölçebilmek için TÜİK tarafından hazırlanan 2002 ve 2012 yıllarına ait girdi çıktı tabloları ve ithalat matrisleri kullanılmıştır. Ulusal ekonominin ithal ve ara girdilere bağımlılık durumunu incelemeye yardımcı olan "ithalat ters matrisi tekniği" girdi çıktı modelinden türetilmiş olan yardımcı bir tekniktir.

2. İthalat Ters Matrisi Tekniği

Ekonominin ithalata bağımlılığının ölçülmesinde ithal girdi çıktı tablolarından elde edilen ithalat ters matrisi kullanılmaktadır. İthalat ters matrisi ise, ithal girdi katsayıları matrisi ile yurtiçi girdi katsayıları matrisinin tersinin çarpılması ile bulunmaktadır. Buna göre;

$$A_t = A_m + A_d \quad (1)$$

Burada;

A_t : Toplam girdi katsayıları matrisini,

A_m : İthal girdi katsayıları matrisini,

A_d : Yurtiçi girdi katsayıları matrisini ifade etmektedir.

Herhangi bir yıla ait ithalat ters matrisi ise;

$$R = A_m \cdot [I - A_d]^{-1} \quad (2)$$

şeklinde gösterilmektedir.

R= İthalat ters matrisini,

A_m : İthal girdi katsayıları matrisini,

$[I - A_d]^{-1}$: Yurtiçi girdi katsayıları ters matrisini

göstermektedir. İthalat ters matrisinde yer alan her bir r^*_{ij} elemanı, j sektörü çıktısına olan nihai talep birim arttığında, bu talep artışını karşılayabilmek için yapılacak üretim için toplamda ne kadar i malı ithal edileceğini göstermektedir (Bocutoğlu, 1990, 153).

İthalat ters matrisinin sütun toplamları;

$$R_j = \sum_{i=1}^n r_{ij} \quad (j=1,2,\dots,n) \quad (3)$$

ithalatta geriye bağ katsayılarını vermektedir. İthalatın geriye bağ katsayıları; herhangi bir sektöre olan talep bir birim arttığında, ilgili sektör ve diğer sektörlerin yapacağı ithalatı göstermektedir. Belli bir zaman aralığında, herhangi bir sektöre yönelik sütun toplamı değerinin artması ilgili sektörün girdiler bakımından ithalata olan bağımlılığının arttığını, tersi durum ise ithalata olan bağımlılığın azaldığını göstermektedir (Kalkınma Bankası,2013,205).

İthalat ters matrisinin satır toplamları ise;

$$R_i = \sum_{j=1}^n r_{ij} \quad (i=1,2,\dots,n) \quad (4)$$

ithalatta ileriye bağ katsayılarını vermektedir. İthalatın ileriye bağ katsayıları; tüm sektörlerde bulunan mallara yönelik nihai talep birer birim arttığında, bu talep artışını karşılayacak üretim için toplamda ne kadar i sektörü malından ithal edilmesi gerektiğini göstermektedir. Belli bir zaman aralığında, herhangi bir sektöre ait satır toplamlarının değerinin artması ithal edilecek malın arttığını yani ithalata olan bağımlılığın derecesinin arttığını, tam tersi durumda ise bağımlılığın azaldığını göstermektedir (Çivi ve Çakır,2000,2).

Herhangi bir yıla ait girdi-çıkıtı tablosu ve ithalat girdi-çıkıtı akım tabloları ile ithalata ilgili incelemeler yapılabilir. İncelemeler sonucunda hangi endüstrilerin ne derece ithalata bağımlı olduğu ölçülebilir. Endüstriler için tek yıl kullanılarak da üretim ve ithalat yapısı incelenebilir. Ama tek yılla yapılan bir analiz bağımlılığın zaman içerisindeki değişimini gösteremez. O yüzden ekonomiye ait üretim

ve ithalat yapısının belirli bir zaman dönemi için incelenmesi gerekmektedir. Kısaca, ithalata bağımlılık analizi en az iki farklı yıla ait girdi-çıktı akım tabloları üzerinden yapılmalıdır (Bocutoğlu,1990,154-155).

2.1. Veriler ve Bulgular

Çalışmada öncelikle iki girdi-çıktı tablolarında yer alan sektörler için toplulaştırma işlemi yapılmıştır. Ekonomi içerisinde pek çok sektör yer almaktadır. Sektörler birleştirilerek sayısı azaltılmaya ve çözüm yolu kolaylaştırmaya çalışılmaktadır. Girdi - çıktı tablolarındaki satır ve sütunlarda bize birleşik mal gruplarını göstermektedir. Sektörler arası bu birleşim olayına da "aggregasyon" adı verilmektedir. Birleşme işlemi için sektörlerin üretim fonksiyonlarına, malların benzerliklerine, tamamlayıcı ya da ikame olma durumlarına ve bir sektörün diğer sektör için tamamıyla girdi olma durumuna göre birleştirilmeler sağlanabilmektedir (Öney,1998,108-110).

2002 yılı Girdi- Çıktı tablosu 59 sektörden, 2012 yılı Girdi- Çıktı tablosu ise 64 sektörden oluşmaktadır. 2002 ve 2012 yılı Girdi- Çıktı tabloları NACE Rev. 1.1 ve NACE Rev. 2 sınıflandırılması esas alınarak 9 sektörde toplulaştırılmıştır.

Tablo 1: NACE Rev1.1 ve NACE Rev 2 Esas Alınarak Toplulaştırılmış 2002 ve 2012 Girdi - Çıktı Tabloları Sektörleri

Sıra No	Sektör Adı	Sektör No Yıllar	
		2002	2012
1	Tarım	1-3	1-3
2	Madencilik	4-8	4
3	Gıda	9-10	5
4	İmalat	11-30	6-23
5	İnşaat	34	27
6	Ticaret	35-37	28-30
7	Ulaştırma	39-41	31-34
8	Turizm	38, 42, 57	36, 53, 59, 60
9	Hizmetler	31-33, 43-56, 58-59	24-26, 35, 37-52, 54-58, 61-64

Kaynak: 2002- 2012 Yılı TÜİK Girdi- Çıktı Tabloları

Aralarında tire işareti bulunan sektör kodları ilgili sayılar arasında kalan sektör kodlarını kapsamaktadır. Örneğin: 1-3 Nolu 'Tarım' sektörü; 1 'Tarım, avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri', 2 'Ormanlık, tomrukçuluk ve ilgili hizmet faaliyetleri', 3 'Balıkçılık, balık üretme ve yetiştirme çiftliklerinin işletilmesi ve balıkçılıkla ilgili hizmetler' sektörlerini kapsamaktadır.

Çalışmanın ana konusu olan turizm sektörünün alt sektörlerini 2002 yılı Girdi- Çıktı tablosunda 'Oteller ve Lokantalar (38)', 'Destekleyici ve Yardımcı Ulaştırma Faaliyetleri; Seyahat Acentelerinin Faaliyetleri (42)' ve Eğlence, Dinlenme, Kültür ve Sporla İlgili Faaliyetler (57)' sektörleri oluşturmaktadır(Sarışık vd.,2011,211).

2012 yılı Girdi-Çıktı tablosuna bakıldığında ise, 'Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri (36)', 'Seyahat Acentesi, Tur Operatörü, Diğer Rezervasyon Hizmetleri ve İlgili Hizmetler (53)', 'Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Hizmetleri; Kütüphane, Arşiv, Müze ve Diğer Kültürel Hizmetler; Kumar ve Müşterek Bahis Hizmetleri (59)' ve 'Spor Hizmetleri ile Eğlence ve Dinlenme Hizmetleri (60)' turizm sektörünün alt sektörlerini oluşturmaktadır. 2002 yılının Girdi - Çıktı tablosunda turizm alt sektörü sayısı üç tane iken, 2012 yılı Girdi-Çıktı tablosunda bu sayı dört olmuştur.

2.2. İthalata Bağımlılık Analizinin Hesaplama Sonuçları

Çalışmada ele alınan 2002 ve 2012 yıllarına ait veriler yukarıda anlatılan yöntemlere uygulanmış ve elde edilen turizm sektörü ters ithalat matrisi sütun ve satır toplamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Turizm Sektörü İthalat Geriye ve İleriye Bağ Katsayıları

	Turizm Sektörü	
	2002	2012
<i>İthalatta Geriye Bağ Katsayıları</i>	0,0849	0,1112
<i>İthalatta İleriye Bağ Katsayıları</i>	0,0100	0,0158

Kaynak: 2002 ve 2012 Girdi-Çıktı tabloları kullanılarak hesaplanmıştır.

Herhangi bir sektörün nihai talebinde meydana gelen bir birimlik artış sonucunda tüm yurtdışı sektörlerinden alması gereken toplam dolaylı ve dolaysız ithal girdi miktarlarını ithalat geriye bağ etkisi

göstermektedir. İthalat girdi katsayıları matrisi ile yurtiçi girdi katsayıları matrisinin tersinin çarpılması sonucu elde edilen ithalat ters matrisinin sütun toplamları ithalatta geriye bağ etkisini vermektedir.

Tablo turizm sektörünün 2002 ve 2012 yılları ithalat ters matrisinin sütun toplamlarından elde edilen ithalat geriye bağ etkisini göstermektedir. Turizm sektörünün 2002 yılı ithalatta geriye bağ etkisi 0,0849 birim olarak hesaplanmıştır. 2012 yılı ithalat ters matrisinden hesaplanan ithalatta geriye bağ etkisi artış göstererek 0,1112 değerine ulaşmıştır. 2002 yılından 2012 yılına turizm sektöründe ithalata bağımlılık artış göstermektedir. 2002 yılında turizm sektörünün nihai talebi bir birim arttığında, tüm yurtdışı sektörlerinden alması gereken toplam ithal girdi miktarı 0,0849 iken 2012 yılında 0,1112 değerine ulaşmıştır. Bu durum yurtiçi girdilerin kullanımının azaldığını göstermektedir.

Ekonomi içerisindeki tüm sektörlerin nihai taleplerinin birer birim artması halinde, herhangi bir yurt dışı sektörden ithal edilmesi gereken mal miktarı ithalatta ileriye bağ etkisini göstermektedir. İthalat girdi katsayıları matrisi ile yurtiçi girdi katsayıları matrisinin tersinin çarpılması sonucu elde edilen ithalat ters matrisinin satır toplamları ise ithalatta ileriye bağ etkisini vermektedir.

Tabloda turizm sektörünün 2002 ve 2012 yılları ithalat ters matrisinin satır toplamlarından elde edilen ithalatta ileriye bağ etkisi gösterilmektedir. Tüm sektörlerin nihai taleplerinde meydana gelen bir birimlik artış karşısında yurtdışı turizm sektöründen ithal edilmesi gereken girdi miktarı 2002 yılından 2012 yılına gelindiğinde artış göstermiştir. Turizm sektörünün 2002 yılı ithalatta ileriye bağ etkisi 0,0100 birim ve 2012 yılı ithalatta ileriye bağ etkisi 0,0158 birim olarak hesaplanmıştır. 2002 yılından 2012 yılına kadar turizm sektörünün ithalata bağımlılık durumu artış göstermiştir.

3. Sonuç

Bu çalışmada, 2002 ve 2012 Girdi-Çıktı Tabloları kullanılarak turizm sektörünün üretim aşamasında ithalata bağımlılığı incelenmiştir. Bunun için girdi-çıkıtı analizi yönteminden faydalanılmıştır.

Ekonomi içindeki temel sorunlardan birisi de temel girdilerdeki dışa bağımlılıktır. Bu bağımlılık yıllardır süren ödemeler bilançosu açıklarının ve döviz kıtlığının ana sebeplerinden birisidir. Aynı zamanda yatırım ve istihdam politikalarını da etkileyerek, istihdam olanaklarını da engellemektedir. Bu bağımlılığın azaltılması ve talebin yurtiçi ara girdilere yönlendirilmesi gerekmektedir.

2002 ve 2012 yılları için yapılan ithalata bağımlılık analizine göre turizm sektörünün ithalata bağımlılığı artış göstermiştir. Hem ithalat ileri bağlantı katsayıları hem de ithalat geri bağlantı katsayıları yükselmiştir. Bu durum da sektörün yurtiçinden sağladığı girdilerin azaldığını göstermektedir. Kısaca, bir birimlik çıktı için gerekli olan ara girdiler yurtiçindeki sektörlerden temin edilemiyorsa, ihtiyaç olan girdiler için yurtdışındaki ilgili sektörler kayılabacaktır.

Günümüz dünyasında dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak mümkün görülmemektedir. Ama üretimden elde edilen gelirlerin büyük bir kısmı yurtiçinde tutularak, ürünlerin yerli katkı payları arttırılarak bağımlılık mümkün olan en düşük seviyelere çekilebilecektir. Böylece ödemeler dengesi üzerindeki baskı da azaltılabilecektir.

KAYNAKÇA

- Bocutoğlu, Ersan (1990). *Endüstrilerarası İktisat, Teori ve Türkiye Uygulamaları*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi.
- Çivi, Halil & Çakır, Mesut (2000). Türkiye'de İmalat Sanayinin Dışa Bağımlılığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-9.
- İlhan, Bahriye (2008). *Türk İnşaat Sektörünün Girdi- Çıktı Analizi ve İthalata Bağımlılığı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kalkınma Bankası (2013). *Ankara Dış Ticaret Analizi*. Ankara.
- Kılıç, Cem (2000). *Turizm Sektöründe İstihdamın Niteliğini Etkileyen Faktörler ve Türkiye'de Beş Yıldızlı Otellerin Analizi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kozak, Nazmi, Akoğlan Kozak, Meryem ve Kozak, Metin. (2010). *Genel Turizm: İlkeler- Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Öney, Erden (1998). *İktisadi Planlama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları. No:526.
- Sarıışık, Mehmet, Akova, Orhan, Türkay, Oğuz ve Sarı, Didar (2011). Turizmin Türk Ekonomisine Etkilerinin Girdi- Çıktı Analizi İle Değerlendirilmesi. *Avrupa Ekonomileri Uluslararası Konferansı 2011*, Bölüm 3B: Turizm ve Mikroekonomi, Kırgızistan.
- Soyu, Esra, Karaçor, Süleyman, Altınok, Serdar ve Fırat, Emine (2017). Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomideki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *International Conference on Eurasian Economies 2017, İstanbul*, Session 4C: Sektörel Analizler 442.
- TÜİK (2017). *Girdi-Çıktı Tabloları*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1021, 16 Kasım 2017'de erişildi.
- Yükseler, Zafer ve Türkan, Ercan (2006). *Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar*. TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi.